

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/11/pete-jozsef-a-vallasfoldrajz-alkalmazasi-lehetosegei-a-kozepiskolai-oktatasban-14-03-08/>

Pete József

A vallásföldrajz alkalmazási lehetőségei a középiskolai oktatásban¹

Bevezetés

Problémafelvetés, a kutatás relevanciája

Chris Park nyomán kijelenthető, hogy a vallásföldrajz a civilizációs konfliktusok szaporodásával párhuzamosan világszerte visszatér a földrajz perifériájáról a geográfia fő ágai közé.² A földrajzosok világszerte kezdik felfedezni a vallás és a spiritualitás szerepét anyagi, szervezeti és geopolitikai téren egyaránt.³ Megjegyzendő, hogy a fenti kijelentések értelemszerűen azt is jelentik, hogy az eddig a nyugati világban sem foglalt el számottevő helyet.⁴ Többek között ezért is beszél *Samuel Huntington* ezzel kapcsolatban a vallások reneszánszáról.⁵ *Ceri Peach* szerint „a vallás úgy tűnik, hogy arra van rendeltetve, hogy a 21. század első évtizedében a társadalomföldrajzi kutatások új területévé válják.”⁶ Olyannyira igaz ez, hogy legújabban már a kritikai földrajz érdeklődési körében megjelent a *feminista vallásföldrajz* is.⁷ Aktualitása napjainkban is megkérdőjelezhetetlen.⁸

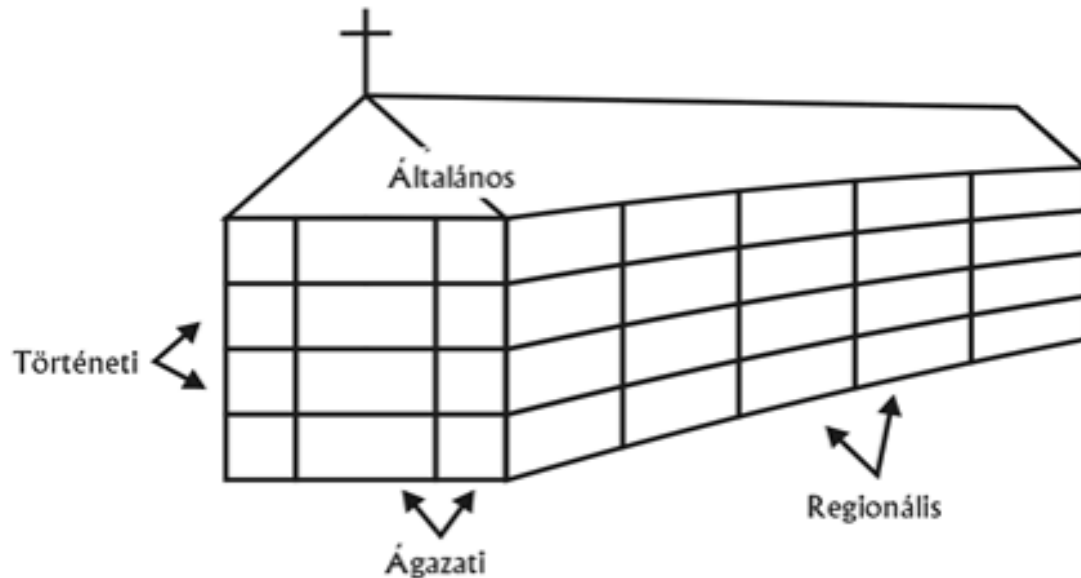
A vallásföldrajz megközelítése – elméleti alapvetés

A vallásföldrajz „a föld népességének vallás szerinti megoszlásával, vallási hovatartozásával, a különböző térségek, országok vallási viszonyaival, továbbá a természeti-társadalmi jelenségek és a vallások (vallási nézetek, szerveződések) kölcsönös kapcsolataival, térségi problémáival foglalkozik”.⁹ A meghatározás tágan értelmezi a diszciplína területét, így földrajzi szempontból nem teljesen releváns. Más, szociálgeográfiai megközelítés szerint a vallásföldrajz a vallás vagy a vallási tanítások térbefolyásoló szerepével foglalkozik.¹⁰ Ezen meghatározás viszont túl szűken szemléli a vallásföldrajzot, így kiegészítésre szorul.

Nem visznek előre a vallástudományi megközelítések sem. *Karl Hoheisel* szerint a vallások és a földrajzi térség közötti kölcsönös összefüggéseket tanulmányozza a vallásföldrajz.¹¹ Ezt a kissé semmitmondó megállapítást kívánja árnyalni *Horváth Pál* is, amikor azt állítja: a vallásföldrajz „tárgyának, a hit világának döntően térbeli és mennyiségi vizsgálatát fogjuk tekinteni, mindazoknak a természet- és társadalomföldrajzi tényezőknek a közegében, amelyek a vallási valóságot a múltban és a mában is körülveszik”¹²

A fenti problémák miatt megfelelő középútnak tűnik *Gisbert Rinschede* klasszikusnak tekinthető meghatározása: a vallásföldrajz a kölcsönös vallás/tér-kapcsolattal foglalkozik, azaz a vallások befolyásával a földrajzi környezetre és fordítva, a természeti, kulturális, szociális és technikai környezet befolyásával a vallási elképzelésekre.¹³ A vallásföldrajzi kutatások feloszthatóak általános, ágazati (felekezeti), regionális és történeti szempontból.¹⁴

1. ábra: A vallásföldrajzi kutatások felosztása

A fejlesztés relevanciája

Mindezek fényében a vallásföldrajzi jellegű kutatások relevanciája talán megkérdőjelezhetetlen, mindazonáltal a középiskolai oktatásban való szélesebb alkalmazása indoklásra szorulhat. Leszögezendő, hogy nem kizárólagosságra törekvő, egyedül alkalmazható megközelítés, hanem csupán egy eszköze lehet a diákok interkulturális nevelésének; a tolerancia, többszemponú megközelítés képességének kialakítása, a kultúrák, civilizációk közti párbeszéd, a tolerancia fejlesztése érdekében.

Nem csupán alap, sokkal inkább alkalmazott kutatás: a vallásföldrajzi ismeretek, szemlélet alkalmazása a középiskolai oktatásban. Ennek létjogosultságát bizonyíthatja a vallásföldrajz *par excellence* interdiszciplináris jellege, alkalmassága a kultúrák iránti nyitottság elmélyítésére, nem utolsósorban a tantestületeken belüli hálózatosodás erősítésére.

A vallásföldrajz relevanciája a középiskolai oktatásban

A vallásföldrajz középiskolai oktatásba történő implementációjához az aktuális oktatáspolitikai alapidokumentumok alapján szükséges felmérni a kérdéskör relevanciáját, alkalmazási lehetőségeit.

A kutatás elvi alapjait a szövegelemzésnek a pedagógiai gyakorlatban betöltött szerepe adhatja.¹⁵ Ugyanakkor a tantervek szövegelemző vizsgálata is előfordul, mind a nemzetközi,¹⁶ mind a hazai¹⁷ szakirodalomban. Mindezek alapján megállapítható, hogy a szövegelemzés alkalmas a tantervek vizsgálatára. Így megfogalmazhatóak a kutatói

Pete József: A vallásföldrajz alkalmazási lehetőségei a középiskolai oktatásban

kérdések: (1) mely vallási tartalmak, (2) milyen mintázatban és (3) milyen háttérrel, milyen kontextusban jelennek meg a középiskolai kerettantervekben?

Adatok, módszerek

A vizsgálat a 2020-as NAT-hoz kapcsolódó középiskolai kerettantervek¹⁸ tartalomelemzése, vagyis „*az üzenet jellemzőinek szisztematikus, objektív, mennyiségi elemzése*”.¹⁹ Az elemzés a kerettantervek teljes szövegére kiterjedt, azonban a mintába csak azok a kerettantervek (adatrögzítési egységek) kerültek be, melyekben a vallási jellegű manifesztált tartalmak közül bármelyik megtalálható.

A tartalomelemzés során a szöveget mérhetővé, elemezhetővé kell tenni²⁰ azáltal, hogy az egyes állításokat kigyűjtve vizsgálati kategóriákat hozunk létre, így az adatgyűjtés során az első lépés a kulcsszavak körének kijelölése volt. A kiinduló szókészlet relevanciáját folyamatosan felülvizsgálva standardizált szókészlet kialakítására került sor.

2. ábra: Standardizált szókészlet

Vallástudományi fogalmak	Felekezetek	Fogalmak, nevek	Ünnepekhez kapcsolódó
Isten, vallás, egyház, szent, templom, pap, hit, menny, angyal, pokol, mítosz (mitológia), bűjt	Keresztény / keresztyén, zsidó / judaizmus, muszlim / iszlám, tao, konfuciánus, hindu, buddhista	Biblia, Korán, Mózes, Jézus Krisztus, Buddha, Mohamed, Konfuciusz, kereszt	karácsony, húsvét, pünkösd, hanuka, pészah, ádvent

A vallási jellegű kulcsszavak (manifesztált tartalmak) összegyűjtését követően az így előállt adatbázis kvantitatív (leíró statisztikai) elemzése következett, elsősorban az abszolút és relatív gyakorisági értékek figyelembevételével. Az elemzés következő szakaszában pedig, a látens tartalmak feltárása érdekében kvalitatív elemzés (szövegekörnyezet feltárása) történt.²¹

Eredmények

Az irreleváns találatokat kiszűrve az adattáblából kiderült, hogy bizonyos szövegek (tantárgyi kerettantervek), illetve bizonyos tartalmak (szavak) hiányoznak. Az „üres” oszlopoktól és soroktól megtisztított *adatbázisban* a kék háttérű cellák az egyes tartalmak (fogalmak) maximumát, a narancs háttérűek pedig az egyes tantárgyak (kerettantervek) maximumát jelzik.

3. ábra: A megtisztított adatbázis tartalmai

	Élő id. ny.	Ének-z.	Földr.	Latin	Magyar	M. élő id.	Matem.	Mozg. és r	Term.tud.	Tört.	Össz.
Isten	0	1	0	3	13	0	0	1	0	1	19
vallás	0	0	4	3	6	0	0	0	1	24	38
egyház	1	0	0	3	4	0	0	0	0	20	28
felekezet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
hit	0	0	0	2	5	0	0	0	5	3	15
szent	0	3	0	1	5	0	0	0	0	25	34
templom	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	3
pap	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2
menny	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
pokol	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	5
angyal	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
keresztény	0	0	0	4	2	0	0	0	0	21	27
zsidó	0	0	0	2	2	0	0	0	0	21	25
iszlám	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	6
Biblia	0	0	0	0	15	0	0	0	0	7	22
Korán	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Mózes	0	0	0	0	4	0	0	0	0	1	5
karácsony	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	4
húsvét	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Jézus (Krisztus)	0	0	0	0	4	0	0	0	0	4	8
Mohamed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3
mítosz	0	0	0	3	27	0	0	0	0	1	31
judaizmus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Tízparancsolat	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2
kereszt	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	5
advent	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Össz	2	4	4	22	98	3	1	1	6	149	290
Szó	24969	1716	6943	4125	13782	18111	8629	3861	19721	12094	
Rel. gyak.	8,00993E-05	0,002331002	0,00057612	0,005333333	0,007110724	0,000165645	0,000115888	0,000259	0,000304244	0,012320159	

Az adatokból jól látszik, hogy a vizsgált fogalmak igen egyenetlenül oszlanak meg az egyes tantárgyak között: 12 fogalom maximuma a történelem, 10 fogalom maximuma pedig a magyar esetében figyelhető meg – három esetben pedig „holtverseny” alakult ki. Mindez összhangban van a fogalmak tantárgyankénti összes megjelenésével.

A fogalmak *relatív gyakoriságát* szemlélve négy kategória állapítható meg. (1) *Meghatározó* (>1%) a vallási tartalmak megjelenése a történelem esetében, (2) *számottevőnek* tekinthető (>0,1%) az ének-zene, magyar nyelv és irodalom, valamint a latin nyelv vonatkozásában. Ezek mellett (3) *elenyésző* (<0,1%) az élő idegen nyelv, földrajz, második élő idegen nyelv, matematika, mozgóképkultúra és médiaismeret, természettudomány esetében a vallási tartalmak megjelenése. Teljességgel (4) *hiányoznak* mindezek az állampolgári ismeretek, biológia, digitális kultúra, dráma és színház, fizika, kémia, testnevelés és sport, valamint a vizuális kultúra kerettantervéből.

4. ábra: A fogalmak relatív gyakorisága

Elemzési egység (tantárgy)	Terjedelem (szó)	Gyakoriság (szó)	Relatív gyakoriság
Élő idegen nyelv	24969	2	0,008010%
Ének-zene	1716	4	0,233100%
Földrajz	6943	4	0,057612%
Latin	4125	22	0,533333%
Magyar nyelv és irodalom	13782	98	0,711072%
Második élő idegen nyelv	18111	3	0,016565%
Matematika	8629	1	0,011589%
Mozgóképkult. és médiaism.	3861	1	0,025900%
Természettudomány	19721	6	0,030424%
Történelem	12094	149	1,232016%
Összesen	113951	290	0,254495%

Ami az egyes tartalmakat illeti, megállapítható, hogy a vallási tartalmak nem fedik le a teljes kulcsszóállományt. Dominálnak az általános vallástudományi fogalmak (Isten, vallás, egyház, hit, szent, mítosz), az egyes felekezetek elnevezései (zsidó, keresztény) illetve a kifejezetten a zsidó-keresztény hagyományhoz kapcsolódó kifejezések (Biblia). Hiányoznak ugyanakkor a zsidó-keresztény kultúrkörön kívüli vallások fogalmai (muszlim, konfuciánus, hindu, buddhista).

Az eredményeket összegezve ugyanakkor kijelenthető, hogy a megjelenő fogalmak köre alapvetően nem idegen a középiskolások életvilágától. Megfigyelhető, hogy a tartalmak súlya általában nem túlzott, megjelenésük általában releváns, nem erőszakolt. Leszögezhetjük azonban, hogy a tartalmak megoszlása – tantárgyi és felekezeti-kulturális szempontból – korántsem kiegyensúlyozott. Mindezek együttesen a kérdéskör többirányú továbbgondolását teszik lehetővé és szükségessé.

Kitekintés, következtetések

Tartalmi konzekvenciák

Egyrészt érdemes – részben a tartalmi szabályozók mentén, részben azok „hézagait” kiegészítve – használható vallásföldrajzi kézikönyvet összeállítani. Ezt a tanulók körében felvett tesztek is alátámasztják, illetve korábbi vizsgálatok is bizonyítják.²² Mindez jól használható segédlet lehet gyakorló tanárok és a vallásföldrajz iránt érdeklődők számára is. Ennek súlypontjai a következők lehetnek

1. A vallások (Vallástudományi megalapozás).
2. A történeti vallások.
3. A világvallások.
 1. Napjaink vallási jelenségei.
 2. A világ országainak vallásföldrajzi jellemzői.

Módszertani következtetések

Szükséges a tanárok számára kézzel fogható, a tanórákon felhasználható módszertani segédletet (tananyagcsomagot) összeállítani az elvárt vallásföldrajzi tartalmakhoz igazodva. A vizsgálódás körét leszűkítve csupán a történelemhez kapcsolódó lehetséges tartalmak típusait emelem ki.

- Tématervek (pl. Vallások az ókorban, A középkori Európa, Reformáció Európában és Magyarországon, Hitviták tüzeiben)
- Projekttervek (pl. Középkori magyar egyháztörténelem, A totális állam és az egyházak, A holokauszt)
- Óratervek (pl. Az Arab Birodalom és az iszlám, Az államalapítás, A török fenyegetés árnyékában, A török kiűzése és a török kor mérlege)
- Feladatok (pl. A többnyelvű és többvallású ország, Az egyházpolitikai vita, Az arab-izraeli konfliktus főbb okainak és jellemzőinek feltárása)

Mindezek együttesen elősegíthetik a vallásföldrajzi jellegű ismereteken, témákon keresztül az interdiszciplináris és interkulturális nevelés előmozdítását.

IRODALOM

- BEREZKI Enikő Orsolya (2016): Kreativitás és köznevelés: A Nemzeti alaptanterv kreativitás felfogásának kritikai vizsgálata. *Neveléstudomány*, 4. évf. 3. sz. 5–20.
- BERÉNYI István (1992): *Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései*. (Földrajzi tanulmányok 22.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CUNNINGHAM-NELSON, Samuel – MUKHERJEE, Michelle – GONCHER, Andrea – BOLES, Wageeh (2018): Text analysis in education: A review of selected software packages with an application for analysing students' conceptual understanding. *Australasian Journal of Engineering Education*, Vol. 23. No. 1. 25–39.
<https://doi.org/10.1080/22054952.2018.1502914> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- FECSER Zsuzsanna(2018): „*Feladatunk és felelősségünk is a segítségnyújtás*”:
<https://www.uni-nke.hu/hirek/2018/06/12/feladatunk-es-felelossegunk-is-a-segitsegnyujtas> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- GULYA Nikoletta (2018). A Nemzeti alaptanterv fogyatékossgal kapcsolatos tananyagtartalmának vizsgálata. *Neveléstudomány*, 6. évf. 4. sz. 68–82.
<https://doi.org/10.21549/NTNY.24.2018.4.6> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- HENKEL, Reinhard (2005): Geography of Religion – Rediscovering a Subdiscipline. *Hrvatski Geografski Glasnik Vol. 67. No. 1. 5-25.*
- HOLLOWAY, Julian – VALINS, Oliver (2002): Editorial: Placing religion and spirituality in geography. *Social & Cultural Geography*, Vol. 3, No. 1, 1-5.
<http://www1.geo.ntnu.edu.tw/~moise/Data/Books/Social/01%20religion/placing%20religion%20and%20spirituality%20in%20geography.pdf> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- HOPKINS, Peter E. (2009): Women, Men, Positionalities and Emotion: Doing Feminist Geographies of Religion. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, Vol. 8. No. 1. 1-17.

Pete József: A vallásföldrajz alkalmazási lehetőségei a középiskolai oktatásban

- <http://www.acme-journal.org/vol8/Hopkins09.pdf> (Letöltés: 2009. ápr. 25.)
- HORVÁTH Pál (é. n.): *Vallásföldrajz*.
<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/horvath2.htm> (Letöltés: 2007. febr. 27.)
 - HUNTINGTON, Samuel P. (2006): *A civilizációk összezsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
 - HUNYADI László (2002): Általános vallásföldrajz. In: TÓTH József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Tankönyvek*, Budapest – Pécs, 359-381.
 - KEMPA, Anna – ZACNY, Bogna (2012): The Curriculum Content Analysis for the Construction of the Teaching Process. *Studies and Proceedings of Polish Association for Knowledge Management* (60.) 96-107.
http://pszw.edu.pl/images/publikacje/t060_pszw_2012_kempa_zacny_-_the_curriculum_content_analysis_for_the_construction_of_the_teaching_process.pdf
 - *Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára*. Oktatási Hivatal, 2020.
https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf (Letöltés: 2023. febr. 18.)
 - KRIPPENDORFF, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest.
 - MCQUAIL, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest.
 - NAHALKA István (2020). A közoktatás központi tartalmi szabályozásának két paradigmája. *Új Pedagógiai Szemle*, 70. évf. 7–8. sz. 99–142.
 - NEUENDORF, Kimberly A. (2017): *The Content Analysis Guidebook*. Second Edition. SAGE Publications, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC – Melbourne.
 - PARK, Chris (1994): *Sacred Worlds. An Introduction to Geography and Religion*. Routledge, London
 - PETE József (2005): A vallások közti „párbeszéd” földrajzi vonatkozásai. In: ALBERTNÉ HERBSZT Mária (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kutatások. Válogatás a VII. Tantárgy-pedagógiai Tudományos Konferencián elhangzott előadásokból. Baja, 2004. november 18-19.* Eötvös József Főiskola, Baja, 208–218.
 - PETE József (2013): Mi a vallásföldrajz? In: CSIMA Ferenc (szerk.): *Valláshorizontok. Vallástudományi tanulmányok*. Favorit Könyvkiadó, Budapest, 11-43.
 - RINSCHÉDE, Gisbert (1999): *Religionsgeographie*. Das Geographische Seminar. Westermann Bildungsmedien, Braunschweig.
 - TASI Tibor (2019): *Vallás és biztonság kapcsolatáról tanácskoztak*.
<https://honvedelem.hu/hatter/vallas-es-biztonsag-kapcsolatarol-tanacskoztak/>
(Letöltés: 2019. nov. 21.)
 - TÓTH Judit – KULUNCSICS Réka – MÁTÉ András – MÁTÓ Áron – FODOR Richárd (2022): Konferencia és műhely a Kádár-korszak és a rendszerváltás történelmi fogalmainak tanításáról – beszámoló. *Történelemtanítás (LVII.) Új folyam XIII.* 3-4. szám 2022. december.
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/folyoiratrol/szerzoinknek/> (Letöltés: 2023. febr. 19.)
 - WEST, Jason (2016): Validating Curriculum Development Using Text Mining. November 2016 *Curriculum Journal Vol. 28. No.3.* 1-14.
https://www.researchgate.net/publication/311163581_Validating_curriculum_development_using_text_mining (Letöltés: 2023. febr. 19.)

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány a – kutatótanári kutatóprogramom részeredményeit ismertető – *Diktatúra és demokrácia. A Kádár-korszak és a rendszerváltás történelmi fogalmai* című, a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága, valamint a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár által közösen megrendezett konferencián *Vallás(földrajzi) ismeretek a történelemórán* címmel megtartott előadás szerkesztett változata. VÖ. TÓTH Judit – KULUNCSICS Réka – MÁTÉ András – MÁTÓ Áron – FODOR Richárd (2022): Konferencia és műhely a Kádár-korszak és a rendszerváltás történelmi fogalmainak tanításáról – beszámoló. *Történelemtanítás (LVII.) Új folyam XIII.* 3-4. szám 2022. december.
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/folyoiratrol/szerzoinknek/> (Letöltés:2023. febr. 19.)
- ² PARK, Chris (1994): *Sacred Worlds. An Introduction to Geography and Religion.* Routledge, London, 19.
- ³ HOLLOWAY, Julian – VALINS, Oliver (2002): Editorial: Placing religion and spirituality in geography. *Social & Cultural Geography, Vol. 3, No. 1, 1-5.*
<http://www1.geo.ntnu.edu.tw/~moise/Data/Books/Social/01%20religion/placing%20religion%20and%20spirituality%20in%20geography.pdf> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- ⁴ PARK (1994) 19.
- ⁵ HUNTINGTON, Samuel P. (2006): *A civilizációk összezapása és a világtrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 64.
- ⁶ PEACH, Ceri (2002): Social Geography: new Religions and Ethnoburbs – Contrasts with Cultural Geography. *Progress in Human Geography, 26.* 252. Idézi: HENKEL, Reinhard (2005): Geography of Religion – Rediscovering a Subdiscipline. *Hrvatski Geografski Glasnik Vol. 67. No. 1. 13.*
- ⁷ HOPKINS, Peter E. (2009): Women, Men, Positionalities and Emotion: Doing Feminist Geographies of Religion. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies, Vol. 8. No. 1. 1-17.*
<http://www.acme-journal.org/vol8/Hopkins09.pdf> (Letöltés: 2009. ápr. 25.)
- ⁸ FECSER Zsuzsanna (2018): „Feladatunk és felelősségünk is a segítségnyújtás” NKE, A vallási közösségek biztonsági helyzete egy változó világban - Nemzetközi Konferencia Budapesten, jún. 11.
<https://www.uni-nke.hu/hirek/2018/06/12/feladatunk-es-felelossegunk-is-a-segitsegnyujtas> (Letöltés: 2019. nov. 21.);
TASI Tibor (2019): *Vallás és biztonság kapcsolatáról tanácskoztak.*
<https://honvedelem.hu/hatter/vallas-es-biztonsag-kapcsolatarol-tanacskoztak/> (Letöltés: 2019. nov. 21.)
- ⁹ HUNYADI László (2002): Általános vallásföldrajz. In: TÓTH József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I.* Dialóg Campus Tankönyvek, Budapest – Pécs, 359. (Kiemelés az eredeti szövegben.)
- ¹⁰ BERÉNYI István (1992): *Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései.* (Földrajzi tanulmányok 22.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 135.
- ¹¹ Idézi: HUNYADI (2002) 359.
- ¹² HORVÁTH Pál (é. n.): *Vallásföldrajz.*
<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/horvath2.htm> (Letöltés: 2007. febr. 27.) (Kiemelések az eredeti szövegben.)
- ¹³ RINSCHDE, Gisbert (1999): *Religionsgeographie.* Das Geographische Seminar. Westermann Bildungsmedien, Braunschweig, 19.
- ¹⁴ PETE József (2013): Mi a vallásföldrajz? In: CSIMA Ferenc (szerk.): *Valláshorizontok. Vallástudományi tanulmányok.* Favorit Könyvkiadó, Budapest, 11-43.
- ¹⁵ CUNNINGHAM-NELSON, Samuel – MUKHERJEE, Michelle – GONCHER, Andrea – BOLES, Wageeh (2018): Text analysis in education: A review of selected software packages with an application for analysing students' conceptual understanding. *Australasian Journal of Engineering Education, Vol. 23. No. 1. 25–39.*
<https://doi.org/10.1080/22054952.2018.1502914> (Letöltés: 2023. febr. 18.)
- ¹⁶ WEST, Jason (2016): Validating Curriculum Development Using Text Mining. November 2016 *Curriculum Journal Vol. 28. No.3. 1-14.*
https://www.researchgate.net/publication/311163581_Validating_curriculum_development_using_text_mining (Letöltés: 2023. febr. 18.);
KEMPA, Anna – ZACNY, Bogna (2012): The Curriculum Content Analysis for the Construction of the Teaching Process. *Studies & Proceedings of Polish Association for Knowledge Management (60.)* 96-107.
http://pszw.edu.pl/images/publikacje/t060_pszw_2012_kempa_zacny_-_the_curriculum_content_analysis_for_the_construction_of_the_teaching_process.pdf (Letöltés: 2023. febr. 18.)
- ¹⁷ BERECZKI Enikő Orsolya (2016): Kreativitás és köznevelés: A Nemzeti alaptanterv kreativitás felfogásának kritikai vizsgálata. *Neveléstudomány, 4. évf. 3. sz. 5–20.*; GULYA Nikolett (2018). A Nemzeti alaptanterv fogyatékosokkal kapcsolatos tananyagtartalmának vizsgálata. *Neveléstudomány, 6. évf. 4. sz. 68–82.*
<https://doi.org/10.21549/NTNY.24.2018.4.6> (Letöltés: 2023. febr. 18.)
- ¹⁸ *Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára.* Oktatási Hivatal, 2020.
https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimm_9_12_evf (Letöltés: 2023. febr. 18.)
- ¹⁹ NEUENDORF, Kimberly A. (2017): *The Content Analysis Guidebook.* Second Edition. SAGE Publications, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC – Melbourne, 19.
- ²⁰ VÖ. KRIPPENDORFF, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai.* Balassi Kiadó, Budapest.
- ²¹ VÖ. MCQUAIL, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete.* Osiris Kiadó, Budapest.

- ²² PETE József (2005): A vallások közti „párbeszéd” földrajzi vonatkozásai. In: ALBERTNÉ HERBSZT Mária (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kutatások. Válogatás a VII. Tantárgy-pedagógiai Tudományos Konferencián elhangzott előadásokból.* Baja, 2004. november 18-19. Eötvös József Főiskola, Baja, 208–218.